

Makale Künyesi (Tanıtma): İspir, G. (2024). Latin harfli çeviri yazı metinlerinde konuşma dili olarak Türkçe (16.-18. Yüzyıllar). *Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 9(2), 1374-1377.

<https://doi.org/10.32321/cutad.1478520>

LATİN HARFLİ ÇEVİRİ YAZI METİNLERİNDE KONUŞMA DİLİ OLARAK TÜRKÇE (16.-18. YÜZYILLAR)¹

Günhan İSPİR²

Suat Özer bu çalışmasında, *çeviri yazı metinleri* (*transkripsiyonlu metinler*, *transkripsiyon metinleri*) olarak adlandırılan ve genellikle Latin alfabesi kullanılarak yazılan Türkçe metinleri, konuşma diline ait öğeler açısından incelemektedir. Öncelikle dilin iletişimsel ve bağlamsal işlevinin ele alındığı bu çalışma, 16. ve 18. yüzyıllar arasında yazılmış çeviri yazılı metinlerdeki Türkçenin betimlemesini de yapmaktadır.

Çeviri yazı metinleri, Osmanlı Türkçesi olarak bilinen dönemin dilbilgisel, özellikle de sesbilgisel betimlemeleri açısından son derece önemli veri kaynaklarıdır. Çünkü bu metinler, imlâ-sesletim ilişkisini ve Osmanlının yazıyı ve yazının sınırlayıcılığını aşkın konuşma biçimlerini görece nesnel olarak gösteren metinlerdir. Bu metinler konuşma kılavuzu, sözlük veya dilbilgisi kurallarını anlatan metinlerdir, ancak bir metin bu özelliklerden herhangi ikisini veya tamamını barındırabilmektedir. Bu metinler, çoğu kez yazarlarının beyanlarından da anlaşıldığı üzere ticarî, dinî, siyasi, tarihî vb. sebeplerle yazılmışlardır. Dolayısıyla metinlerin yazılış sebepleri, dönemin koşulları bağlamında çok geniş bir yelpazede değerlendirilebilmektedir. Çeviri yazı metinlerini genel hatlarıyla yabancılara Türkçe öğretim kitapları olarak ele almak ve aslında bunların pratik bir amaca hizmet etmek üzere hazırlandığını düşünmek yanlış olmayacaktır. Burada çeviri yazı metinleri kapsamında düşünülen metinler, etnik kökeni Türk olmayanların, çoğunlukla Batılıların yazdığı metinlerdir. Ancak Osmanlı tebaasından bazı azınlık üyelerinin veya Osmanlı topraklarında yaşayan Türklerin de Latin esaslı bir alfabeyle kaleme aldıkları birtakım metinler de (örneğin V. Hovhannes Hagopyan'ın 1907 tarihli *Ottoman-Turkish Conversation-Grammar* adlı eseri ve III. Selim'in kız kardeşi Hatice Sultan'ın aşk yaşadığı Fransız sanatçı Antoine-Ignace Melling'e 18. yüzyılda yazdığı mektupları) vardır.

Tespit edilebildiği kadarıyla, 1520 tarihli ilk metin olan Pietro Lupis Valentiano'nun *Opera Nova de M. Pietro Lvpis Valentiano La qual insegna a parlare Turchesco* adlı eseriyle, görece son metin olarak değerlendirilebilecek J. Deny'nin *Grammaire de la langue turque (Dialecte Osmanli)* adlı eserine kadar bu tarzda 100'ü aşkın eser

¹ Özer, S. (2023). Latin Harfli Çeviri Yazı Metinlerinde Konuşma Dili Olarak Türkçe (16-18. Yüzyıllar.). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

² Çukurova Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Doktora Öğrencisi. gnhnspr14@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0001-9323-556X>

yazılmıştır. S. Özer kitabında, mevcut verilere göre ilk metnin yazıldığı yıl olan 1520 (veya 1527) ile 1794 yılı arasında yazılmış olan 12 çeviri yazı metnini dil verisi olarak değerlendirmiştir.

Latin Harfli Çeviri Yazı Metinlerinde Konuşma Dili Olarak Türkçe (16-18. YY.) adını taşıyan bu çalışma, 1264 sayfadan oluşmaktadır. Kitap *Önsöz* bölümünden sonra gelen dört anabashlıktan oluşmaktadır: 1- *Kuramsal Açıklamalar ve İlgili Araştırmalar*, 2- *Yöntem ve Malzeme*, 3- *Konuşma Dili Olarak Türkçe* ve 4- *Sonuç*.

Kuramsal Açıklamalar ve İlgili Açıklamalar bölümü 28 sayfadan ibarettir ve buradaki değerlendirmeler 3 ana alt başlıkla yapılmıştır. Bunlar ve bunların da alt başlıkları şöyle sıralanabilir: 1.1. Konuşma ve Yazı Dili ile İlgili Yaklaşımlar, 1.1.1. Konuşma Dili Olarak Türkçe, 1.1.2. Konuşma Dili Olarak Türkçe ile İlgili Yapılan Çalışmalar, 1.2. Tarihsel Metinlerde Konuşma Dili İncelemesi, 1.2.1. Osmanlıca ile İlgili Yaklaşımlar, 1.2.2. Konuşma ve Yazı Dili Olarak Osmanlıca, 1.3. Çeviri Yazı Metinlerinin Özellikleri, 1.3.1. Çeviri Yazı Metinlerinin Üretilme Nedenleri, 1.3.2. Çeviri Yazı Metinlerinin Tanıtımı (16.-18. yy.).

Konuşma ve yazılı arasındaki farkların, bunlarla ilgili yaklaşımların ve bu konu üzerinde yapılmış çalışmaların değerlendirildiği bu bölüm bir nevi konuya giriş niteliğindedir. Konuşma dilinin daha doğal olduğu ve yazı dilinin ise nispeten yeni ve yapay bir oluşum olduğundan söz eden Özer, konuşma ve yazma arasındaki temel farklılıkları *fonolojik*, *morfolojik*, *sözdizimsel*, *sözcük bilgisi* veya *kadrosu*, *mantıksal düzenleme* vb. yönleriyle değerlendirmiştir.

Yöntem ve Malzeme bölümü, araştırmanın modelinin, evreninin ve incelenen çeviri yazı metinlerinin tanıtımlarının yapıldığı 387 sayfalık bir bölümdür. Bu bölüm de 3 ana alt başlıktan ve bunların da ayrıştığı diğer alt başlıklardan oluşmaktadır. Bu alt başlıklar şunlardır: 2.1. Araştırma Modeli, 2.2. Araştırma Evreni, 2.3. Veri Toplamada Kullanılan Araçlar, 2.3.1. İncelenen Çeviri Yazı Metinler ve Yazım Özellikleri, 2.3.1.1. Pietro Lupis Valentiano'nun Opera Nova de M. Pietro Lvpis Valentiano La qual insegna a parlare Turchesco Adlı Eseri (1520 -1527), 2.3.1.2. Bartholomeo Georgieuz'in De Turcarum Ritu Et Cereamoniis Adlı Eseri (1544), 2.3.1.3. Guillaume Postel' in Des Histoires Orientales Et Principalement Des Turkes Ou Turchikes Et Schitiques Ou Tartaresques Et Aultres Qui En font Descendues, Ocuure Pour La Cierce Fois Augmenté Adlı Eseri (1575), 2.3.1.4. Martinus Crusius'un Turcograeciae (Gennadius İtikatnamesi) Adlı Eseri (1581), 2.3.1.5. Hieronymus Megiser'in Institutionum Linguae Turcicae, Libri Quatuor Quorum Adlı Eseri (1612), 2.3.1.6. Andre Du Ryer'in Rvdimenta Grammatices Lingvæ Tvrcicæ Adlı Eseri (1630), 2.3.1.7. Giovanni Molino'nun Dittionario Della Lingua Italiana, Turchesca Adlı Eseri (1641), 2.3.1.8. D. Francisco Maria Maggio'nun Syntagmaton Lingvarvm Orientalivm Liber Secundus Complectens Turcicæ, Atque Arabicæ Linguae Institvtiones Adlı Eseri (1643), 2.3.1.9. Nagy De Harsanyi'nin Colloquia Familiaria Turcico Latina Seu Status Turcicus Loquens Adlı Eseri (1672), 2.3.1.10. Bernardino Pianzola'nın Breve Grammatica e Dialoghi Per İmparare Le Lingue Italiana, Greca Volgare e Turca Adlı Eseri (1781), 2.3.1.11. Joseph De Preindl'in Grammaire Turque - D'une Toute Nouvelle Methode D'apprendre Cette Langue En Peu De Semaines: Avec Un Vocabulaire Enrichi D'anecdotes Utiles Et Agréables Adlı Eseri (1789),

2.3.1.12. Cosimo Comidas de Carbognano'nun Primi Principi della Grammatica Turca, Ad Uso Dei Missionari Apostolici di Constantinopoli Adlı Eseri (1794) ve son olarak 2.3.2. Yazarların Malzemelerini Topladıkları Bölgeler alt başlıklarından oluşmaktadır. S. Özer'in çalışmasında dikkat çekici olan ve aslında uzun düşüncelerin ve ayrıntılı çözümlerinin ürünü gibi görünen çabası, sıralanan bu 12 çeviri yazı metnindeki birbirine benzeyen veya benzemeyen çeviri yazı işaretlerini ve bu işaretlerin karşıladığı sesbirimleri bir araya getirerek ortak ve birleşik bir çeviri yazı alfabesi oluşturmuş olmasıdır.

Kitabın, özgün bulguların sıralandığı ve bu bulgularla ilgili yorumların yapıldığı temel bölümü, 3. bölüm olan *Konuşma Dili Olarak Türkçe* adlı bölümdür. Ana gövdeyi oluşturan bu bölüm de 450 sayfa ile çalışmanın en hacimli bölümü konumundadır ve 9 ana alt başlıktan oluşmaktadır. Bu bölümde, çeviri yazı metinlerde yer alan konuşma dilindeki işlevlere bağlı olarak çeşitli düzeylerde konuşma örneklerine, özellikle diyaloglara yer verilmiştir. Diyaloglarla birlikte, meseller, fabllar, soru-cevap kurgusundaki basit metinler gibi farklı türler de konuşma dilini çeşitli düzeylerde yansıtan metin örnekleri olarak incelenmiştir. Çeviri yazı metinlerinde, o anki konuşmaların doğrudan aktarıldığı örneklerin yanı sıra, yazılı dil etkisini yansıtan konuşma parçaları da bulunmaktadır. Bu bölümde incelenen çeviri yazı metinlerinde ifadenin netliği, konuşmanın günlük konuşma diline özgü unsurları içermesi, ifadenin üslup özelliği, hazırlıklı ve hazırlıksız konuşma, ifadenin performans özelliği konuşmaya katılan kişiler, ifadelerin kullanım özellikleri (selâmlaşma, vedalaşma, seslenme, ünleme ve dikkat çekme, tebrik ve nezaket gibi pragmatik kullanımlar, hafif küfürlü ve hakaret içeren argo; soru-cevap, dua – beddua, temenni, beklenti, şikâyet, üzüntü işaretleyen yapılar) bağlamında ele alınmıştır.

3. bölüm olan *Konuşma Dili Olarak Türkçe* adlı ana bölümde yer alan ana alt başlıklar ve bunlarla ilgili diğer başlıklar şöyle sıralanabilir: 3.1. Yazı ile İlgili Özellikler, 3.2. Yazım ile İlgili Özellikler, 3.3. Seslik Değerler ile İlgili Özellikler, 3.4. Çeviri Yazı Metinlerinde Konuşma Dilini Yansıtan Seslik Olaylar, 3.5. Biçimlik Özellikler, 3.6. Sözdizimi ile İlgili Özellikler, 3.7. Kalıplaşmış Dil Birimleri, 3.8. Çeviri Yazı Metinlerinde Konuşma Dilinin İşlevsel Özellikleri, 3.9. Çeviri Yazı Metinlerinde Yerel Dil ve Halk Dili Özellikleri Çerçevesinde Konuşma Dili.

Kitabın son bölümü 39 sayfadan oluşan *Sonuç* bölümüdür. *Sonuç* bölümünün hacmi genel eğilimlerin aksine oldukça geniştir. Ancak çalışmanın yapı ve işlev alanlarında temas ettiği konular ve ayrıntılı çözümler göz önünde bulundurulduğunda bu bölümün bu hacimde olması kaçınılmaz hâle gelmektedir.

Bu çalışma, 16-18. yüzyıllar arasında kaleme alınan 12 çeviri yazı metni esasında konuşma dili olarak Osmanlı Türkçesinin (Yazar bu dili yalnızca Türkçe sözcüğüyle terimlemiştir.) betimlenmesi amacıyla kaleme alınmıştır. Konuşmanın gerçekleştiği koşulları dikkate alan bu çalışma, son 30 yıldır belli bir ivmede ilerleyen ve Osmanlı Türkçesi incelemelerini filolojik bir alandan dilbilgisel hatta dilbilimsel bir alana taşıyan çalışmalar zincirinin önemli bir halkasını oluşturması bakımından son derece başarılı ve ufuk açıcı bir niteliktedir. Türk Dil Kurumu'nun veya başka bazı yayınevlerinin bu ve benzeri çalışmaları yayımlaması, Türk dili tarihinin önemli bir evresi olan Osmanlı

Türkçesinin genel dilbilgisel ve dilbilimsel özelliklerinin ne olup ne olmadığının daha net bir biçimde ortaya konmasını sağlayacak ve benzer çalışmalar konusunda araştırmacıları motive edecektir.

KAYNAKÇA

Özer, S. (2023). *Latin Harfli Çeviri Yazı Metinlerinde Konuşma Dili Olarak Türkçe (16-18. Yüzyıllar)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.